

EL DESCOBRIMENT DE CAN RODON DE L'HORT I ELS HISTORIADORS RELACIONATS AMB CABRERA DE MAR A FINALS DEL SEGLE XIX

DAVID FARELL I GARRIGÓS

Historiador de la Fundació Burriac. Cabrera de Mar

Resum

La descoberta fortuïta de la necròpolis ibèrica de can Rodon l'any 1881, a Cabrera de Mar, -aleshores Cabrera de Mataró-, va provocar un seguit de contactes entre alguns dels historiadors més destacats del nostre país en aquell moment. En pocs anys, també a conseqüència d'aquest fet, es van anar escrivint les primeres teories sobre els ibers de Cabrera i sobre lluro i la Laietània en general.

Les línies que segueixen pretenen donar una ullada al passat historiogràfic per recalcar l'enorme atenció que van rebre les tombes descobertes a la necròpolis ibèrica de can Rodon de l'Hort. Cal recordar quins varen ser aquells pioners de la nostra història antiga local i les publicacions que van generar aleshores. Es vol posar èmfasi tant en les restes arqueològiques que van veure la llum a la Cabrera de finals del XIX com en els historiadors que ho varen fer possible.

Paraules clau: Arqueologia, Historiografia, Maresme, Cabrera De Mar, Can Rodon, Necròpolis, Rubio De La Serna, Pellicer, Carreras Candi

Cabrera de Mar és un municipi del Maresme que destaca per la seva riquesa arqueològica. Tot i que fou sobretot en el segle XX quan es donaren a conèixer jaciments com el poblat iber de Burriac, la necròpolis del Turó dels Dos Pins, can Modolell i les termes romanes de ca l'Arnau, per citar-ne el més estudiats, el cert és que l'inici de la historiografia local remunta a la dècada del 1880.

Aquest article pretén posar l'èmfasi tant en les restes arqueològiques que van veure la llum a la Cabrera de finals del XIX com en els historiadors que ho varen fer possible. Aleshores es va desenvolupar el que s'ha vingut a anomenar l'excursionisme científic; els erudits acadèmics paraven atenció als castells i a les llegendes que els envoltaven, investigaven l'epigrafia, els megàlits, els càtars i els templers,... tot allò que feia olor a història clàssica o medieval, i a l'art, per suposat. Sigui per romanticisme o bé per afany d'esbrinar, o per totes dues coses, historiadors com per exemple Francesc Carreras Candi començaren a desxifrar les ruïnes del castell de Burriac.

Les línies que segueixen pretenen donar una ullada al passat historiogràfic per recalcar el gran ressò que va tenir el descobriment de les tombes de la necròpolis ibèrica de can Rodon de l'Hort. Volem recordar quins varen ser aquells pioners de la nostra història antiga local i les publicacions que van generar aleshores.

La descoberta fortuïta de can Rodon l'any 1881 a Cabrera de Mar -aleshores Cabrera de Mataró- va provocar un seguit de contactes entre alguns dels historiadors més destacats del nostre país. Fins i tot la *Gazette Archéologique de Paris* va publicar sobre aquestes tombes al juny del mateix any. Poc temps després, sens dubte a conseqüència d'aquesta troballa, es van començar a escriure les primeres teories sobre els ibers de Cabrera, sobre lluro i la Laietània en general.

JUAN RUBIO DE LA SERNA (1834-1917)

Juan Rubio de la Serna de Falces y Pelegero era el propietari de can Rodon l'any 1881. La finca la va adquirir l'any 1877 (LENTISCO 2001), i com en algun article hem vist publicat que la finca "era propietat d'un familiar" o bé que ell "tenia vincles amb la propietat", creiem que potser això es refereix a abans de la compra. Que la finca era seva també ens ho diu J.M. Pellicer (PELLICER 1887), qui va conèixer les troballes directament i cita les descobertes a l'horta Rodon que diu que s'han produït a la finca de Rubio de la Serna.

Rubio de la Serna era nat a Almeria l'any 1834 i no va arribar a Catalunya fins als anys 60, obrint un bufet d'advocat l'any 1862 a Barcelona. Va ser propietari de diverses finques al Maresme i tenia una casa a Sant Andreu de Llavaneres. Una de les finques era la de can Rodon de l'Horta, a Cabrera de Mataró, on aleshores hi havia la família Viñals fent de masovers¹.

La troballa de la primera tomba als horts de can Rodon es va produir de manera fortuïta durant el febrer de 1881. Uns dies abans, dins el gener, uns treballadors que feien tasques d'anivellament als horts van trobar-hi alguns objectes ceràmics. Ell es va

¹ L'any 1877, quan Rubio de la Serna va adquirir la finca de can Rodon els masovers eren Joan Viñals i Carbonell, pagès, i Maria Cortès, tots dos naturals de Cabrera i casats l'any 1870. No sabem si els pares de Joan Viñals, Joaquim Viñals Flamerich i Dorotea Carbonell també havien estat els masovers abans. Segons dades proporcionades per l'Arxiu Parroquial de Cabrera (llibre de baptismes núm. 5) i per Angelina López-Viñals, tots els fills del matrimoni Viñals i Cortès varen néixer a can Rodon. El fill gran, Feliu Viñals i Cortès, va continuar la masoveria fins aproximadament l'any 1945 ó 1946. Baltasar Viñals i Cortès, nat a can Rodon de l'Horta l'any 1883 -dos anys després de la descoberta de les tombes- i casat amb Àngela Musella i Sala l'any 1906, fou qui va comprar la finca a mitjan s. XX. No sabem si el propietari a qui li va comprar era un descendent de Rubio de la Serna. Després, Baltasar Viñals va deixar can Rodon en herència a la seva filla Dolors Vinyals i Musella, casada amb Manuel López. L'hereu posterior en va ser Josep López-Viñals (conegut com "Pepito" López), essent aquest l'amfitrió quan es produïren les troballes el les excavacions de finals dels anys 60. Posteriorment, Francisca Junoy, vídua de J. López-Viñals, i el seu fill, ens han fet arribat quatre noms que creiem associats a unes escriptures de la finca de l'any 1944: Juan Rubio Sala, Coloma Rubio Sala, Jaume Brutau i Bartolomé Viñals. No ho hem pogut confirmar, però els dos primers podrien ser els fills de Juan Rubio de la Serna, essent Juan Rubio el propietari que ven la finca a Baltasar Viñals.

personar a la finca i va adonar-se de l'antiguitat de les peces, iniciant-se així una primera excavació (RUBIO DE LA SERNA 1888: 678-679); (CLARIANA I ALAY 2020).

De seguida s'hi van interessar entitats com l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (febrer 1881), l'Asociació Artístico-Arqueològica Barcelonesa (març 1881) o l'Associació d'Excursions Catalana (1884). Segons J. Barberà (BARBERÀ 1968) entre 1884 i 1887 es varen poder excavar unes 10 tombes del cementiri iber.

Aquest descobriment va provocar l'interès de Rubio de la Serna per l'arqueologia, que va comptar amb la col·laboració de l'historiador i arqueòleg Fidel Fita i Colomer (Arenys de Mar 1835-Madrid 1918) qui, com ell, també va ser membre -fins i tot director- de l'espanyola *Real Academia de la Historia* i de la catalana Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Fita també era membre dels instituts d'Arqueologia de Berlín i Coimbra, i per això i pels seus coneixement d'epigrafia, suposà un bon ajut per Rubio de la Serna. De fet, Fita era el director del butlletí de l'Academia quan Rubio de la Serna va publicar el seu treball l'any 1888. Aquesta relació ve demostrada en la següent cita:

"Practicada una excavación á unos 3 m. al SO. de la que en presencia del sabio académico Sr. Fita tuvo lugar en Abril de 1885, de la cual nos ocupamos al final de nuestro Estudio antes citado...". (RUBIO DE LA SERNA 1889).

Rubio de la Serna no era arqueòleg i -com dèiem- de seguida va interessar-se pel coneixement del que començava a aparèixer a les tombes de can Rodon. Va demanar consell a l'estranger. A François Lenormant (1837-1883), arqueòleg francès expert en el món hel·lenista i l'imperi assiri -fill de Charles Lenormand, egiptòleg i numismàtic-, li demana consell poc després de la descoberta. Segurament serà Josep Brunet qui li suggerirà a quins entesos pot escriure. El contacte amb Lenormant va aconseguir que la *Gazette Archéologique de Paris*, de la qual n'era codirector, publicués la notícia de la troballa en el seu número de 1881-1882: "*Une nécropole antéromaine de la Catalogne*" (LENORMAND 1881-1882). Més que notícia, l'article és la interessant resposta que Lenormand dona a Rubio de la Serna, on li demostra el coneixement de les peces de procedència grega i orienta així una primera cronologia dels materials trobats a Cabrera. Rubio, en aquest cas J. Brunet en nom seu, també escriu simultàniament a Samuel Birch (1813-1885), egiptòleg anglès vinculat al British Museum. La resposta de Birch es produeix l'any 1882 i porta el segell del museu britànic. Aquests contactes epistolars estan publicats per Rubio de la Serna al final del seu estudi (RUBIO DE LA SERNA 1887: 771-774).

D'altres que van aconsellar i col·laborar amb Rubio de la Serna foren el citat Josep Brunet i Josep Pella. De fet, Brunet va donar-ne detalls de la descoberta pocs anys després a la seva "excursió particular" a Cabrera (BRUNET 1885). També fou important la seva vinculació amb historiadors com Francesc Carreras Candi i Josep Ma. Pellicer.

Els treballs arqueològics a can Rodon van continuar al llarg d'aquells anys 80. Així ho explica R. de la Serna:

"Terminada á pesar nuestro por falta de tiempo la jornada arqueológica de aquel día (uno de los del mes de Mayo de 1886) con este interesante hallazgo, transcurrieron algunos meses sin que nos fuera dable practicar nuevas pesquisas, que una vez verificadas debían proporcionarnos impresiones tan agradables y resultados no menos fructíferos".

Durant els anys 1887 i 1888 encara s'hi van realitzar més troballes, segons ens diu el mateix Rubio de la Serna en una ressenya molt interessant del desembre de 1888 en la qual es planteja el significat epigràfic de la moneda de bronze que ha trobat en un context domèstic del jaciment, no funerari. Apareix publicada l'any 1889 a "*Antigüedades descubiertas últimamente en Mataró*" (RUBIO DE LA SERNA 1889):

"D. Jacobo Zobel de Zangroniz ve en la leyenda Ilduroh, y añade que debiendo transcribirse por lluronenses es consecuencia natural atribuir las monedas que la llevan á la ciudad de lluro, hoy Mataró. No obstante tan lógica deducción, el Sr. Zobel no la sigue, y se decide también por Ildum, sin darnos razón satisfactoria que justifique tamaña inconsecuencia".

"Nuestros trabajos de investigación en el sitio de la Necrópolis, alentados siempre por nuestro insaciable deseo de aportar nuevos aunque escasos contingentes á la Arqueología, han continuado cuando el cultivo á que está destinado aquel terreno y otras atenciones nos lo han permitido; y si bien el mayor número de veces los resultados han sido negativos, hemos visto en otras recompensados nuestros afanes con hallazgos de la misma especie con otros de nueva índole, que han venido á corroborar del modo más concluyente mi estimación acerca de la época y del pueblo á que aquellos prehistóricos pertenecieron"... (RUBIO DE LA SERNA 1889).

Rubio de la Serna és el primer en proposar l'existència del poblament ibèric a Cabrera. Així ens ho diu F. Carreras Candi (CARRERAS CANDI 1993: 61):

"Necrópolis tant rica y abundosa en variats objectes demostra la necessitat d'existir proper a ella important població, que aquí no pot ésser més que la lluro celibèrica. Creu, lo Sr. Rubio de la Serna, se trobaria lluro més propera á Cabrera que á Mataró, v opina degué estar situada en alguna de las muchas alturas existentes á son entorno. De aquesta manera veyá justificat lo significat estimològich atribuït per Cortés á la paraula lluro, de: empinada, excelsa, á causa de sa radical il".

Cal destacar la publicació de dos articles en els anys 1886 i 1887, essent el treball publicat el 1888 el més important (RUBIO DE LA SERNA 1888), i afegint resultats encara un any més tard (RUBIO DE LA SERNA 1889).

Els millors materials varen exposar-se en un petit museu de la seva casa de Sant Andreu de Llavaneres, on feia anys que hi vivia perquè exercia de jutge municipal. Aquesta col·lecció ja existia l'any 1884, quan fou visitada (VERDAGUER 1884).

D'aquestes troballes de Rubio de la Serna se'n van fer ressó Josep Ma. Pellicer (PELLICER 1887), Francesc Carreras i Candi (CARRERAS CANDI 1893) i molts altres, tot i que la continuació de la recerca arqueològica a la necròpolis de can Rodon de l'hort no va arribar fins l'any 1968, a càrrec de Josep Barberà (BARBERÀ 1968; BARBERÀ 1970).

L'any 1912 Rubio de la Serna va enviar noves dades de Can Rodon a Fidel Fita. La col·lecció de peces va estar a Sant Andreu de Llavaneres, però va desaparèixer després de la seva mort.

JOSEP Ma. PELLICER i PAGÈS (1843-1903)

Podem relacionar l'obra de Pellicer amb les tombes de can Rodon perquè ell n'estava al corrent de les troballes i aquestes li serviran per a oferir certes deduccions que podem considerar pioneres. De fet, la troballa de can Rodon es produí l'any 1881, i l'obra cabdal de Pellicer es publicà l'any 1887. Per tant, si aquest no hagués conegut les tombes de Cabrera, amb els materials d'importació grega, no hagués situat "Capraria" dins el seu "mapa de la Laietània en el segle d'August" i no s'hagués referit amb tanta seguretat a la població preromana de la Laietània. Bé és cert que no identifica *Ildure* (després transcrit *Illuro*) amb la ceca de Cabrera, però presenta en detall la teoria del topònim iber *Illuro* passant al *Iluro* romà. A més, reuneix una col·lecció de monedes i no dubta a dir-les "el dinero ilduronense".

En referència a una de les monedes d'Iluro trobada a can Rodon, Pellicer cita l'excavació de Rubio de la Serna i parla d'un oppidum a la zona sense saber l'existència del poblat ibèric de la muntanya de Burriac:

"El tipo de esta moneda lo recuerdan abundantes ejemplares, a los que debe añadirse el procedente de las excavaciones practicadas por nuestro distinguido amigo D. Juan Rubio de la Serna en su finca 'Rodón de l'Horta'. Los periódicos de Mataró fueron los primeros en describir esta moneda a raíz del hallazgo (Mayo de 1886)... / ... observaremos aquí no haber ningún género de duda en que su leyenda revela el nombre de nuestro antiguo oppidum...". (PELLICER 1887: 27).

Cabrera apareix novament en l'estudi de Pellicer quan es tracta de parlar dels orígens mataronins. El relat va de l'abundància de les aigües naturals a la presència indígena, però el més important és que gràcies a les tombes de can Rodon es podrà formular la

hipòtesi d'una Cabrera ibèrica anterior a la Mataró romana. O si més no contemporània a la Mataró preromana i vinculada a ella per un gran poblat (*oppidum*). Ho expressa amb aquestes paraules:

"Compárense estas razones, deducidas de la topografía, con la única alegada por los que suponen haber tenido lugar en Cabrera el principio de Iluro. Fúndanse en los enterramientos de la Casa Rodon de l'Horta, posteriores sin ningún género de duda a la venida de los focenses, como lo prueban los vasos evidentemente griegos y alguna inscripción asimismo helénica. (...). Lo dicho no obsta para que el vecino pueblo sea parte integrante de la comarca iluronesa desde lejanos siglos, en la qual ocupaba durante el imperio romano uno de los extremos occidentales del oppidum".

FRANCESC CARRERAS i CANDI (1862-1937)

Com es pot comprovar, revisant la bibliografia primerenca referent a can Rodon ens adonem de la importància i el paper que varen jugar les entitats excursionistes de Catalunya, precisament nascudes -la majoria- en l'últim quart del segle XIX. Un dels historiadors que més relacionem amb l'excursionisme científic és Francesc Carreras i Candi. L'any 1881, amb només 19 anys, ja era membre de l'ACEC, donant-se la casualitat que aquesta és l'any de la descoberta de can Rodon. De fet, quan fem una recerca d'Argentona o del Castell de Burriac, C. Candi és un referent per poder conèixer les primeres dades de la nostra història local (GRAUPERA 2022).

Carreras Candi també va tractar sobre la història de Cabrera de Mataró. En la seva primera publicació sobre aquesta població, l'autor cita les troballes de can Rodon amb un bon coneixement del treball de Rubio de la Serna, de la publicació de J. M. Pellicer i dels articles de premsa i de les entitats excursionistes apareguts des del moment del descobriment (CARRERAS CANDI 1893):

"Entrant á temps coneguts ó historíables, no podem passar avant sens fixarnos d'una manera especial en las valiosas troballas arqueológicas que al nivelar una part de l'hort de can Rodon, propietat de D. Joan Rubio de la Serna, en los primers dias de Janer de l'any 1881, se comensaren á posar en descubert. Ab fonament se creu pertanyen al sigle III ó II abans de Jesucrist. De aytals troballas tenim noticia haverne parlat los periódichs y obras següents, essent possible incorreguem en alguna omisió involuntària:

-Gazette Archeologique, de París (Gener de 1881).

-L'Excursionista, bolleti mensual de la Associació Catalanista d'Excursions Científicas (Febrer de 1881 y Setembre de 1884).

-Diario de Barcelona (12 de Febrer de 1881). -El semanario de Mataró (2 de Febrer y 20 de Juliol de 1884). -Butlletí mensual de la Associació d'Excursions Catalana (Juliol-Agost de 1886 y Maig-Juliol de 1887).

-Memorias de la Real academia de la Historia, volum XI.

-Estudios arqueológicos sobre Iluro, per Josep M." Pellicer y Pagès.

-La España Regional (febrer de 1888).

- Boletín de la Real Academia de la Historia (maig de 1889).
 - Història de Catalunya, per Antoni Aulestia y Pijoan.
 - Discursos leídos ante la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la recepción pública del Rdo. T. Eduardo Llanas, escolapio, el día 5 de Abril de 1891.
 - Errors històrics, volum III. La Creu, per Joseph Brunet y Bellet.
- Ab los objectes de Cabrera ha format un magnífich museu son propietari Sr. Rubio, qui's complau en ensenyarlo als aficionats que á dit intent visitan la sua casa-torra de Llanereras, hont lo té instalat...”.

QUADRE RESUM

Any	Historiador	Troballa o referència
1881 1887 1889	RUBIO DE LA SERNA, Juan (1834-1917)	Troballa necròpolis de can Rodon 1881 1884-1888 anys d'excavació 1886-1889 publica estudis
1881 1883	LENORMANT, François (1837-1883) BIRCH, Samuel (1813-1885)	Lenormand publica resposta a Rubio de la Serna l'any de la troballa. Ell i Birch aconsellen Rubio de la Serna en els primers anys d'excavacions
1884	VERDAGUER, A.	Publica visita a col·lecció de R. de la Serna a Llanereres
1885	BRUNET i BELLET, Josep (1818-1905)	Aconsella Rubio de la Serna. Publica “Excursió particular a Cabrera”
1885	FITA i COLOMER, Fidel (1836-1919)	Excava a can Rodon amb Rubio de la Serna. També l'aconsella. Li envia dades l'any 1912
1887	PELLICER i PAGÈS, Josep Maria (1843-1903)	Cita les troballes de can Rodon a la seva obra “Estudios-Arqueológicos sobre Iluro”. Hipòtesi <i>oppidum</i>
	PELLA i FORGAS, Josep (1852-1918)	Aconsella Rubio de la Serna
1893	CARRERAS i CANDI, Francesc (1862-1937)	Cabrera del Maresma, <i>notas historicas</i>

Bibliografia (cronològica 1881-1926)

- 1881-1882 LENORMAND, F.
1884-VERDAGUER, A.
1885-BRUNET i BELLET, J.
1886-RUBIO DE LA SERNA, Juan
1887-PELLICER I PAGÈS, Josep Ma.
1887-RUBIO DE LA SERNA, Juan
1888-RUBIO DE LA SERNA, Juan
1889-RUBIO DE LA SERNA, Juan
1893-CARRERAS i CANDI, Francesc
1912-RUBIO DE LA SERNA, J.
1926-SERRA RÀFOLS, J. DE C.

Bibliografia

ALAY I RODRÍGUEZ, JOAN-CARLES i CLARIANA I ROIG, JOAN-FRANCESC (2020): *Les peces "desaparegudes" de can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar, Maresme)*. 12è Col·loqui Història a debat: Exilis i dissidències, Felibrejada 98, Grup d'Història del Casal (Mataró 2020), 273-286. <http://www.scarqueologia.com/wp-content/uploads/2020/12/20-clariana-alay-can-Rodon.pdf>

BARBERÀ I FARRÀS, JOSEP (1968): *La necrópolis ibèrica de Cabrera de Mar (Colección Rubio de la Serna)*, Ampurias XXX, Diputación Provincial de Barcelona (Barcelona 1968). 97-150.

BARBERÀ I FARRÀS, JOSEP i RIBAS i BERTRAN, MARIÀ (1969): *Hallazgos en la necrópolis ibèrica de Cabrera de Mar*, La Vanguardia Española 12 d'abril 1969 (Barcelona 1969), 44.

BARBERÀ I FARRÀS, J. (1970): *La necrópolis ibèrica de Cabrera de Mar (Excavación 1968-1969)*, Ampurias 31-32, Diputación Provincial de Barcelona (Barcelona 1970), 169-189.

BARBERÀ I FARRÀS, J. (1993): *Per què i com s'excavaren quatre tombes de la necrópolis ibèrica de Can Rodon de l'Hort*, L'Arqueologia a Cabrera, 1-La primera època d'excavacions. Col·leccionable de la Fundació Burriac 2, Fundació Burriac (Cabrera de Mar 1993), 8-10.

BRUNET i BELLET, J. (1885): *Excursió particular a Cabrera i nous descobriments d'antiguetats ante romanes*, Butlletí de l'Associació Excursionista de Catalunya VIII (Barcelona 1885).

CARRERAS I CANDI, FRANCESC (1893): *Cabrera del Maresma. Notas históricas*, Impremta de l'Avenç (Barcelona 1893), 58-61. https://ddd.uab.cat/pub/lilibres/1892-1893/59940/cabmar_a1893.pdf

CLARIANA, JOAN FRANCESC (2018): *La tomba ibèrica descoberta el 8 d'abril de 1885 a Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar)*, XXIV Sessió d'Estudis Mataronins, Museu Arxiu de Santa Maria (Mataró 2018), 9-23.

CORTADELLA, J. (2004): *Juan Rubio de la Serna de Falces y Pelegero*, Pioneros de la Arqueología en España del Siglo XVI a 1912. Zona Arqueológica 3 (Alcalá de Henares 2004), 169-173.

DOMÍNGUEZ POLO, M.P. (Inèdit): *Estudio cronológico y tipológico de los materiales encontrados en la Necrópolis de Cabrera de Mataró*, Memòria de llicenciatura inèdita (Barcelona 1958).

FARELL I GARRIGÓS, DAVID I LÓPEZ-VIÑALS, J. (2004): *Les primeres descobertes a can Rodon l'any 1881*, L'Arqueologia a Cabrera de Mar, 4-La necrópolis de can Rodon de l'Horta. Col·lecció 13, Fundació Burriac (Cabrera de Mar 2004), 5-7.

GRAUPERA I GRAUPERA, JOAQUIM (2013): *Francesc Carreras Candi i l'excursionisme científic. La seva contribució al coneixement del Maresme*, Butlletí del Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell, Fons 56 (Argentona 2013), 25-28. <https://raco.cat/index.php/Fons/article/view/270177>.

GRAUPERA I GRAUPERA, JOAQUIM (2013): *Francesc Carreras Candi: la seva contribució a l'excursionisme científic i a la descoberta del patrimoni medieval*, Lambard, Estudis d'art medieval, Vol. XXIV (2012-2013), Institut d'Estudis Catalans. Amics de l'Art Romànic. (Barcelona 2011), 67-90.

GRAUPERA I GRAUPERA, JOAQUIM (2022): *La contribució dels estiuejants a la descoberta del patrimoni medieval del Maresme*, XIV Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme, Estiueig i viatgers al Maresme, Ed. Arxiu Comarcal del Maresme (Santa Susanna 2021), 79-91.

LENORMAND, FRANÇOIS (1881-1882): *Une nécropole antéromaine de la Catalogne*, Gazzete Archéologique, A. Lévi ed. (Paris 1882), 1-6. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5614964>

LENTISCO PUCHE, JOSÉ DOMINGO (2001): *Juan Rubio de la Serna de Falces Pelegero*, dins *Fernando Palanques Ayén y la sociedad velezana de su tiempo, 1863-1929*, EDBA, Diccionario biográfico de Almería, Instituto de Estudios Almerienses, Revista Velezana (Vélez Rubio, Almería 2001).

PELLICER I PAGÈS, JOSEP MA. (1887): *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro*, Establecimiento Tipográfico de Feliciano Horta, C/ d'Argenton 31 (Mataró 1887).

Real Academia de la Historia: <https://dbe.rah.es/biografias/5298/juan-rubio-de-la-serna-de-falces-y-pelegero>

RUBIO DE LA SERNA, JUAN (1886): *Últimas excavaciones en la necrópolis ante-romana de Cabrera de Mataró*, Butlletí de la Associació d'Excursions Catalana VIII (Barcelona 1886), 133-137.

RUBIO DE LA SERNA, JUAN (1887): *Més monedes i altres objectes de la necrópolis ante-romana de Cabrera*, Butlletí de la Associació d'Excursions Catalana IX (Barcelona 1887), 96-105.

RUBIO DE LA SERNA, JUAN (1888): *Notícia de una necrópolis ante-romana en Cabrera de Mataró (Barcelona) en 1881*, Memorias de la Real Academia de la Historia XI (Madrid 1888), 669-789.

RUBIO DE LA SERNA, JUAN (1889): *Antigüedades descubiertas últimamente en Mataró*, Boletín de la Real Academia de la Historia XIV-bis (Madrid 1889), 417-426. https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/boletin-de-la-real-academia-de-la-historia--33/html/025e6a60-82b2-11df-acc7-002185ce6064_119.html#I_112_

RUBIO DE LA SERNA, JUAN (1912): *La época de la Tene, 2ª del Hierro en Transilvania y en la Península Ibérica*, Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona Vol 6, n. 41, Gener-Març 1911 (Barcelona 1912), 39-48.

SERRA RÀFOLS, J. DE C. (1926): *La Col·lecció de Rubio de la Serna al Museu de Barcelona*, Gasetta de les Arts 54, any III, dir. Joaquim Folch i Torres (Barcelona 1926), 3-5.

SERRA RÀFOLS, J. DE C. (1931): *La Col·lecció Rubio de la Serna al Museu de Barcelona*, Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans MCMXXI-XXVI, vol. VI, Crònica d'Arqueologia i Història de l'Art (Barcelona 1931), 67-71.

VERDAGUER, A. (1884): *Excursió col·lectiva a Caldetes y a Sant Andreu de Llavaneres, y visita a la Col·lecció de D.Joan Rubio de la Serna (antiguetats ante-romanas de Cabrera). Dia 20 de Juliol de 1884*, Butlletí Mensual de l'Associació d'Excursions Catalana 74-75, novembre-desembre 1884), VI, impremta dels Successors de N. Ramírez y Cia. (Barcelona 1884), 231-245.

VIÑALS I CORTÉS, JOSEP (1997): *Notícia sobre unes troballes de materials arqueològics a Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar)*, XIII Sessió d'Estudis Mataronins, Museu Arxiu de Santa Maria (Mataró 1997), 203-213.